

La plana del Rosselló¹ [1910]²

Philippe Arbos

[Mosset, Conflent, 1882-1956]

Agregat d'Història i Geografia

[Traducció al català per Montse Cuxart]

Al nord-oest, les crestes del massís primari de Força Real; al nord-est, els vessants encara més desolats de les calcàries secundàries d'Òpol i de Salses; al sud, les gropes obagues de l'Albera; a l'oest, la poderosa massa del Canigó dominant el Rosselló, que al mig d'aquest quadre muntanyós no guarda arreu ni el mateix relleu ni el mateix aspecte. Entre la Tet i el Tec, s'estenen els Aspres, conjunt bastant caòtic de pujols suaument ondulats, l'altitud dels quals augmenta d'est a oest a la vegada que es van confonent amb els contraforts orientals del Canigó; delimiten petites valls amb pendents uniformement entapissats pels vinyars; solament damunt d'alguns cims, pocs claps d'alzines sureres aporten una mica de varietat al paisatge. Es remata per fi la monòtona travessa d'aquests pendents rocosos i secs per arribar, ja sigui al nord a la vall de la Tet, ja sigui al sud a la del Tec. Aquestes valls ampleument arrasades, especialment la primera, formen planes lleugerament inclinades vers el mar; camps i prats trenquen les vastes extensions de sarments que, amb les rengleres de pollancre i salzes al llarg dels rius, fan que sembli una natura més suau. Als racons privilegiats, els fruiterars i els conreus hortícoles aporten frescor i ombra, cosa que els fa agradables fins i tot els dies més calorosos de l'estiu. A l'est de Perpinyà, les valls de la Tet i del Tec formarien una única plana litoral si els Aspres no s'avancessin com un promontori fins als encontorns de Canet de Rosselló. Al nord, la Salanca, banyada per la Tet i l'Aglí, que tot just sortint de les muntanyes,

1. Per la bibliografia, veure: P. VIDAL i J. CALMETTE, *Bibliographie roussillonnaise* (Bull. Soc., sc. et litt. des Pyrénées-Orientales, XLVII, 1906, p. 1-558).

2. [N. E.] La SCG vol, amb l'edició d'aquesta traducció, recordar la figura de qui podem considerar com a primer geògraf català que treballà dins el nou paradigma de la Geografia regional francesa, i precisament amb un text referit a una comarca nord-catalana. D'altra part, en la reedició que actualment prepara la SCG de l'*Assaig de Geografia humana de la muntanya*, de Raoul Blanchard i Pau Vila (1925), també reeditem el seu "Questionaris per a l'estudi de la vida pastoral a muntanya" (1922). En l'estudi introductor d'aquest llibre, Josep Oliveras fa una àmplia glosa del personatge. El text original francès "La plaine du Roussillon" a: *Annales de Géographie*, t. 19, núm. 104, 1910, p. 150-168; doi: doi.org/10.3406/geo.1910.7890; https://www.persee.fr/doc/geo_0003-4010_1910_num_19_104_7890

estén fins l'horitzó les seves vinyes dominades únicament pels campanars dels pobles. Al sud, en una plana accidentada per alguns turons, la vinya, de primer l'única mestressa del sòl, a mesura que s'acosta a l'Albera el comparteix amb d'altres conreus. De manera que, damunt d'un espai petit, el Rosselló presenta diferents fisonomies que s'expliquen per la col·laboració de la natura i l'home.

I. El sòl i el clima

El Rosselló ocupa l'emplaçament d'un golf pliocènic, curullat per sediments marins i fluvioterrestres. L'altiplà terciari, una vegada emergit, ha estat esculpit pel corrent de les aigües; l'erosió que ha estat menys regular i menys intensa als Aspres ha estat més forta a les valls actuals. Les aigües han estès arreu un mantell d'al·luvions, recents a les valls i antics als Aspres, còdols, graves i arenes, els més fins dels quals, amb els llims, han omplert les planes costaneres.³

A les planes litorals, a les valls i als vessants, impera el mateix clima; bastant més suau si no bufa el vent del nord-oest, la tramuntana, germana del mestral, el qual, fred i sec, domina tot l'any i bufa amb particular freqüència i violència a l'hivern.⁴ Les precipitacions anuals enregistren a la plana rossellonesa uns valors uniformes.⁵ Excepte a Salses, es mantenen arreu entre els 500 i 600 mm;⁶ als confins de la plana, Bulatnera, a tocar de les muntanyes, ateny els 637 mm; l'increment succeeix ràpid, ja sigui quan es puja a les valls (Vinça, 685 mm; Ceret, 728 mm), o bé quan s'enlaira al vessant del Canigó (Sant Marçal, 931 mm) o a l'Albera (la Roca, 1.025 mm; Morellàs, 835 mm).

A l'igual que la mediocritat de les pluges, la seva distribució estacional distingeix la plana del Rosselló de les regions que l'envolten, com mostra l'estudi dels coeficients pluviomètrics relatius. En conjunt, la pluviositat mensual segueix el mateix ritme a totes les estacions de la plana. A Perpinyà (fig. 1), presa com a model, augmenta de setembre a gener, que és quan s'enregistra el màxim;

3. Per la història geològica del Rosselló, veure: Ch. DEPÉRET, "Description géologique du bassin tertiaire du Roussillon" (*Annales des Sciences géol.*, XVII, 1885, p.1 i seg.); -ID., "Sur les anciennes lignes de rivage pliocènes et quaternaires sur les côtes françaises de la Méditerranée" (*C. r. Ac. Sc.*, CXXXVI, 1903, p. 1039 i seg.). -Veure també la *Carte géologique détaillée de la France* a 1:80.000, full núm. 255 (*Perpignan*).

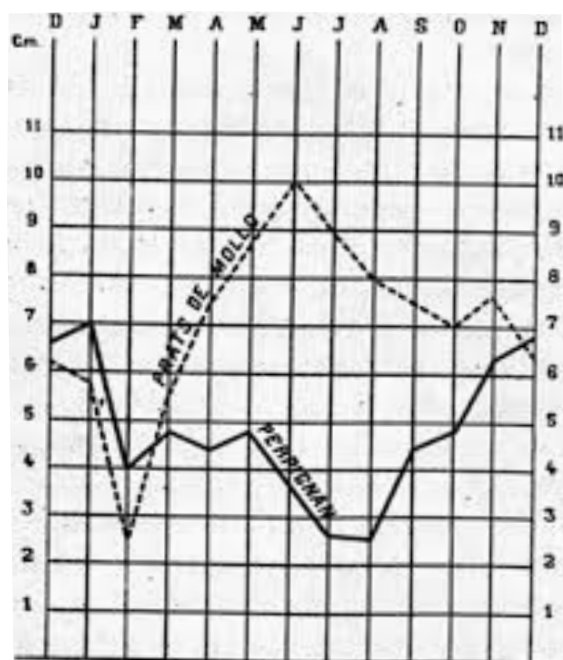
4. M. SORRE, *Le climat du golf du Lion* (*Bull. Commission météorologique de l'Hérault pour 1904*, Montpellier, 1905, p. 47 i seg.).

5. El període estudiat comprèn vint anys, 1883-1902. Els *Annales du Bureau Central Météorologique* en són la font. Poques estacions funcionen amb regularitat des de fa temps. Solament quatre subministren sèries completes i contínues: Perpinyà, Prada de Conflent, Ceret, Prats de Molló. Les llacunes s'han omplert seguint els mètodes d'interpolació indicats per A. ANGOT (*Étude sur le régime pluviométriques de la péninsule ibérique*, a *Annales du Bureau Central Météorologique*, 1893, I, *Mémoires*). - El Dr. FINES (*La pluie dans le département des Pyrénées-Orientales (1835-1900). Seconde partie...* al XXXè *Bulletin météorologique annuel du département des Pyrénées-Orientales, Année 1901*, Perpinyà, 1902, p. 53-82) estableix les mitjanes sense interpolació, simplement prenent les observacions que subministra cada estació.

6. El Barcarès n'havia proporcionat una mitjana anual de 385 mm. En realitat, el pluviòmetre estava mal instal·lat. (Veure: O. MENGEL, "Observations sur... la pluie au Barcarès" a *Annuaire de la Société Météorologique de France*, LIV, 1906, p. 177 i seg.)

febrer ofereix un mínim secundari; a partir de març davalla ràpidament fins arribar al mínim entre juliol i agost. A finals de la tardor i a principis d'hivern s'enregistra, per tant, l'estació plujosa, en contrast amb els mesos secs de l'estiu. Contràriament, quan se surt de la plana i s'ascendeix prou, a Prats de Molló per exemple (fig. 1), la pluviositat és més forta al juny; disminueix fins al febrer i tot seguit torna a pujar. El contrast amb Perpinyà és sorprenent. Anant de Perpinyà a Prats de Molló, deixem la regió mediterrània per entrar en una zona nova,⁷ la proximitat de la qual no altera pas els trets propis del clima mediterrani, fins i tot a Perpinyà mateix.

Figura 1. Alçada mensual de la pluja a Perpinyà i a Prats de Molló

A Prats de Molló la sequera hivernal és relativa; no és com la de l'estiu a Perpinyà. Prats de Molló és un país de pluges persistents, menys abundants a l'estació freda i més abundants a l'estació càlida. A la plana, les precipitacions no solament són mediocres durant tot l'any, sinó que arreu, llevat de Bulaternera, els mesos de juliol i agost se situen per sota dels 30 mm.⁸ La pobresa de precipitacions anuals i l'escassetat estival es veuen agreujades per la pròpia natura de les pluges: sempre cauen en xàfecs curts i violents.⁹

7. Montlluís presenta amb Perpinyà el mateix contrast (M. SORRE, op. cit., p. 52.).

8. Passa que el juliol o l'agost siguin totalment secs (Dr. FINES, op. cit., p. 72 i seg.)

9. M. SORRE, op. cit., p. 55.

II. L'aigua

Entre els elements del clima, el règim pluviomètric del Rosselló és el que més ha contribuït a marcar la vegetació amb una empremta original.¹⁰ Sobretot, per a l'activitat humana i l'economia rural ha aportat efectes amb una gravetat que s'ha vist incrementada a causa de les característiques dels rius rossellonesos. Es tracta de rius de caràcter essencialment torrencial;¹¹ els dels Aspres, la Cantarana, el Reard, només porten aigua després de forts aiguats i, sobretot, es fan servir com a camins; els que procedeixen de l'alta muntanya, l'Aglí, la Tet i el Tec mostren un règim bastant irregular. Quan les crescudes, el seus llits, tot i que força amples, no arriben a poder contenir les enormes masses d'aigua que hi precipiten i solen desbordar-se causant estralls a les valls.¹² Aquests diluvis sovint mencionats en antics documents,¹³ poc freqüents a l'estació càlida i poc també a l'hivern quan la humitat es condensa en forma de neu a les regions elevades, sovintegen sobretot a la tardor i a començaments de primavera, després de precipitacions excessives i violentes. A l'estiu, els rius són pobres a la muntanya, les pluges no els beneficien; a la plana, acostumen a estar secs. Cap acció moderadora es realitza en el seu flux. Els boscos, que en altre temps devien regularitzar el règim en certa mesura,¹⁴ han estat talats imprudentment; la seva desaparició ha agreujat la seva migradesa fluvial estiuenca. A més a més, des de la regió muntanyenca, nombrosos canals de regadiu practiquen moltes sagnies en els cursos d'aigua, cosa que fa que arribin molt empobrits a la plana; alhora hi actua una intensa evaporació;¹⁵ finalment cal tenir en compte la infiltració a través dels còdols i les sorres que formen el llit dels rius, a través de les capes permeables del subsòl. Un exemple és significatiu: el 1882, els antics regants del curs inferior del Tec van pressionar els nous sindicats de la vall per a que tanquessin les preses d'aigua; esperaven que els 500 litres que duia el Tec a Palaldà servien per augmentar els canals d'aigua avall; van comprovar que això no succeïa i van constatar que els 500 litres desapareixien de mica en mica abans d'arribar al Voló.¹⁶

10. A. F. W. SCHIMPER, *Pflanzengeographie*, Jena, 1808, p. 538-555; – Ch. FLAHAULT, “Essai d'une carte botaniques et forestière de la France, feuille de Perpignan”, *Annales de Géographie*, VI, 1897, p. 289-312; mapa a 1:200.000, pl. VIII (IX). – G. GAUTIER, *Catalogue raisonné de la Flore des Pyrénées-Orientales*, Perpinyà, 1897, *Introduction*, per Ch. FLAHAULT, p. 11-48.

11. Hem consultat, a l'Oficina de l'Enginyer en cap de Ponts i Camins de Perpinyà, els *Rapports annuels du Service d'observations hydrométriques*.

12. Veure: M. SORRE, op. cit. (*Bull. Commission météorologique de l'Hérault pour 1904*, p. 57).

13. J.-B. ALART, *Inventaire sommaire des Archives départementales antérieures à 1790*, II, *Série C*, París, 1877, *passim*.

14. Al segle XVII, trens de fusta baixaven per la Tet fins a Perpinyà (J. B. ALART, *Inventaire sommaire... I, Série B*, París, 1868, p. 226, 285, 435, 438, etc. – Sobre els efectes de la desforestació, veure O. MENGEL, *Notes de géologie. II. Essai sur le creusement des vallées de la Tet et du Tech* (*Bull. Soc. agr., sc. et litt. Pyrénées-Orientales*. XLVIII, 1907, p. 365); – P. DE BOIXO, *Notice sur les inondations de 1888 à 1891 et le déboisement dans les Pyrénées-Orientales* (*ibid.*, XXXIII, 1892, p. 111-203).

15. Mitjana anual de 1873 a 1900, a Perpinyà: 1831, 9. (M. SORRE, op. cit., p. 60).

16. J. ALAVAILL, *Réservoirs et canaux d'irrigation à construire dans les vallées de l'Aglé, de la Tet et du Tech*, Perpinyà, 1883, p. 42.

Per molt irregulars que siguin els rius rossellonesos sempre han estat beneficiosos per a l'home. Gràcies als regatges s'ha pogut lluitar contra la sequera. Nombrosos canals de regadiu solquen la plana. En general, es remunten a abans del segle xv; cada comunitat, cada petit grup de comunitats disposaven del seu propi rec. No presenten un pla general ni comporten l'execució de grans obres.¹⁷ Les zones regades formen llenques al llarg de les valls o s'eixamplen per les planes litorals, que es presten bé a la irradiació de les aigües.¹⁸ Allà on són més freqüents és a la vall de la Tet i a la plana d'Elna. Tot just la Tet surt de les gorges de Rodés s'hi uneixen tres grans artèries; en segueixen d'altres, encara que no amb tanta regularitat. S'han pogut obrir gràcies al terreny sòlid i dúctil. A la rodalia d'Elna, els canals, que tenien una doble funció, el regatge i la dessecació, també s'hi han pogut construir fàcilment. Al Rosselló, només els Aspres, a causa de la seva configuració i sobretot per la irregularitat dels seus rius, no disposen de canals de regadiu.

Les sèquies són propietat dels usuaris constituïts en sindicats. Sovint els moliners són copropietaris. En aquest cas, els primers gaudeixen de l'ús de les aigües durant el dia, mentre que els segons la tenen durant la nit; els pagesos són els que tenen més avantatges, si es considera que els dies més llargs són també els dies més secs. Regants d'una banda i moliners de l'altra, després d'aquesta divisió, van arribar a considerar-se com a propietaris de la meitat de les aigües i lliures de vendre-la. Diverses sentències judicials van acabar amb el costum de la venda, reconeixent, per tant, als usuaris el dret de prendre l'aigua només "per les seves necessitats, però no pas per a ser venuda".¹⁹ Així s'ha evitat que els interessos individuals no introduïssin un règim anarquista, comparable al d'Elx, del qual s'ha dit que era "la pròpia negació de tota organització".²⁰

La característica dels regatges rossellonesos és la d'estar sotmesos a un règim d'extrema reglamentació.²¹ Només alguns, ben pocs, com el de Pesillà de la Ribera, no tenen cap règim d'aigües: cadascun rega al seu gust; com a molt, als anys de penúria, que val a dir són pocs, s'estableixen torns de regatge anàlegs als que es practiquen en temps normals a altres canals d'irrigació. Arreu es fixen els drets de cada llogater: des de fa segles cada parcel·la irrigable rep l'aigua a

17. A. BRUTAILS, *Étude sur la condition des populations rurales du Roussillon au moyen âge*, París, 1891, p. 5-7. – La irrigació es practicava des dels visigots. Al segle xi, apareix en els textos la distinció entre "regadius" i terres "aspres". – Sobre el regatge al Rosselló, veure també: JAUBERT DE PASSA, *Mémoire sur les cours d'eau et les canaux d'arrosage des Pyrénées-Orientales*, París, 1821, in-8. Per la crítica d'aquest autor, que sovint ha confós els canals de regatge i els canals industrials, veure A. BRUTAILS, obra citada, p. 5-6; – P. VIDAL i J. CALMETTE, *Bibliographie roussillonnaise*, p. 150-160; – MINISTÈRE DE L'AGRICULTURE. *Bull. de l'Hydraulique agricole, Fascicule Z*, París, s. d., p. 259 i seg.

18. Analogia amb les zones irrigades d'Espanya. Veure: Jean BRUNHES, *Étude de géographie humaine, L'irrigation*, París, 1902.

19. Veredict del tribunal de Montpeller, citat per M. PRATX, *Le régime des eaux en Roussillon (Bull. Soc. agr., sc. et litt. Pyrénées-Orientales, XLIV, 1903, p. 131)*. – Sobre els reglaments de regatge i, especialment, sobre les qüestions de la venda d'aigua i de la unitat de mesura, veure: G. SOREL, *Note sur les bases des règlements d'arrosage (ibid., XXXII, 1891, p. 103 i seg.)*.

20. Jean BRUNHES, op. cit., p. 98.

21. Hem consultat els reglaments, impresos o manuscrits, als ajuntaments o a les oficines de la Prefectura dels Pirineus Orientals.

dies i durant un temps determinat; els *reguers*, funcionaris dels sindicats, vetllen pel compliment rigorós dels torns.

Aquest reglament general, que té alguna cosa de factici i no té en compte les realitats, els estatuts dels sindicats, quan són antics, en casos de penúria el substitueixen per un conjunt de mesures, variables segons el lloc, però que responen a un esperit comú. Quasi arreu, durant la sequera estiuenca es prohibeixen els regatges de poca importància, la irrigació preparatòria dels conreus. Sovint les terres es divideixen en diverses classes: els horts, la preferent; les altres es reguen si aquells han deixat excedents d'aigua. Els conreus afavorits són els que més sofririen una sequera més gran, o els que, en el moment de la redacció dels reglaments, es consideraven com a necessaris: a Millars, el primer de tot les mongetes, després la melca per al bestiar, i finalment l'alfals. A Illa, quan es proclama l'estat de sequera, el sindicat nomena sis *donants*; els pagesos que volen regar s'adrecen a aquests agents, que ostenten un poder discrecional a fi i efecte "de repartir sense distinció ni preferència, tenint en compte la necessitat més urgent que podrien patir certes terres més que d'altres que pateixen poc o que encara no pateixen". De fet els donants tenen en compte, sobretot, la natura de les collites i afavoreixen en primer lloc els cultius hortícoles, després les mongetes, el blat de moro i l'alfals.

Els reglaments recents no mostren aquesta flexibilitat d'adaptació a les necessitats diferents dels diversos conreus. Per al canal de l'Albera, un dels més importants, construït al segle XIX, el torn de regatge, setmanal en temps ordinari, esdevé bimensual en temps d'escassetat; si la sequera augmenta, el sindicat institueix el regatge segons els principals interessos dels regants, però sempre "per torn regulat seguint l'ordre de llista", sempre així de tal manera que el volum total d'aigua sigui "proporcionalment repartit per a les terres subscrietes i irrigables compreses en el perímetre del canal".

Els estatuts dels sindicats testimonien, per la seva precisió, la importància de la irrigació per al Rosselló; així com, per la seva aspresa, les lluites que suscita el regatge durant els estius secs. A principis del segle XIX, els dies que, al regatge de Perpinyà, circulava l'aigua necessària per la salubritat de la ciutat, els sentinelles controlaven cada presa d'aigua particular; com va succeir el 1881, any d'una extremada sequera.²² En temps normal, el control dels *reguers* no impedeix que els pagesos practiquin solcs a les vores dels canals i sovint el pagès, tot regant, constata que no li arriba l'aigua "tallada" segons l'expressió del país, per un propietari d'aigües amunt.

Les precaucions estipulades pels reglaments en vistes de l'escassetesa mostren que, de sempre, aquest mal ha amenaçat l'agricultura rossellonesa. Al segle XIX va passar de manera quasi crònica. El règim dels rius, esdevingut més torrencial, no és l'única causa. Cal destacar el desenvolupament del regatge a les muntanyes que envolten el Rosselló. Des del 1848, només a la vall de la

22. J. ALAVAILL, op. cit., p. 60.

Tet, diverses derivacions han obtingut una dotació total de 2.132 l/s.²³ Reserves que han estat arranjades per “assegurar als antics canals les aigües a les quals tenen dret”, a qualsevol preu.²⁴ Així, les concessions més recents són les més afavorides; les concessions reduïdes es troben entre les més antigues, les de la plana, l’antiguitat de les quals es pot considerar com un testimoni que responen millor a les necessitats naturals.

Els efectes de la sequera estiuenca dels rius s’han agreujat per l’abandó, al segle XIX, de mètodes que en altres temps s’encarregaven de la repartició d’aigües entre els diversos canals. El mal és sobretot sensible pels rierols procedents de la Tet; els pantans més importants es troben entre Vinça i Millars; la seva situació ha esdevingut més difícil. Antigament, els poders públics ordenaven cada any, al moment de l’estiatge, la distribució d’aigües de la Tet; les regles d’aquesta operació no s’expliquen clarament enlloc; segons dades purament empíriques, sembla que es va establir a cada canal un volum d’aigua proporcionat al que semblaven exigir les necessitats dels usuaris, regants o moliners. Aquest costum va cessar quan la Revolució; des d’aleshores, cadascú agafa l’aigua quan passa, sense preocupar-se pels canals inferiors;²⁵ els conreus de Millars i de Perpinyà en pateixen les conseqüències, especialment,.

L’administració va voler posar remei a aquest estat de coses. Un reglament de 1845 va fixar els drets d’aigües del Tec; va acordar, uniformement, mig litre per segon i per hectàrea, tot i que els usuaris dels antics canals, en virtut dels seus títols adquirits, reclamaven concessions abundants, fins a 2 litres per segon i hectàrea; la regla del mig litre, adoptada arbitràriament, no solament ha menystingut els drets adquirits, sinó que ha estat nefasta per als prats i fruiters exigents en aigua, regats pels antics recs de la rodalia d’Elna.²⁶ Quant a la Tet, el 1887 es va presentar un projecte de reglamentació: per bé que acorda per als quatre canals d’irrigació més importants de la plana una dotació inferior a la dels altres, tot i ser més recents, no aconseguiria, segons l’opinió dels seus autors, d’impedir que la presa d’aigua de Millars restés seca una part de l’estiu.²⁷ D’aquesta manera s’evidencien els avantatges que tenien, al costat dels seus inconvenients, els antics mètodes, basats en l’experiència.

De fet, si el sistema d’irrigació no s’hagués organitzat des de fa temps, si no hagués contribuït a fertilitzar la regió durant segles, si el manteniment dels canals no va ser fàcil, si, per totes aquestes raons, les taxes, en general, no eren baixes, el regatge s’arriscava a esdevenir una càrrega per al pagès. Malgrat algun extra procedent de les capes aquíferes del subsòl –amb l’ajuda, ja

23. G. SOREL, article citat, p. 182

24. Reglament del canal de Boera, consultat a les oficines de la Prefectura de Perpinyà.

25. G. SOREL, op. cit., *passim*.

26. G. SOREL, article citat, p. 103-108. – De resultes de l’establiment abusiu de la regla del mig litre, s’ha estès l’opinió que les terres del Rosselló són les menys exigents: a la Provença tots els canals tenen un litre per segon i hectàrea.

27. M. PRATX, article citat, p. 161 i seg.

sigui de pous artesianes,²⁸ ja sigui de sínies, nombroses sobretot als fruiterars—, l'agricultura rossellonesa es troba reduïda a una condició precària; tal vegada, a la vall de la Tet, seria millorada gràcies a la construcció, a les fonts del riu, de l'embassament de la Bullosa, destinat a abastar d'energia els trens elèctrics de la Cerdanya. Així es podria atenuar, en alguns indrets del Rosselló, el mal de la sequera que de sempre ha amenaçat el país, i l'agudesa del qual, esdevinguda més extrema el segle XIX,²⁹ no ha estat aliena a les modificacions essencials que ha patit l'economia rural.³⁰

III. L'evolució de l'economia rural

Durant el segle XIX, la varietat d'aspecte i de riquesa deguda als diferents conreus s'ha anat atenuant, al Rosselló. Potser la recent crisi vitícola ha empès al país a convertir-se, com a les planes litorals del Baix Lenguadoc,³¹ en un immens mar de vinyes. Aquesta extensió de vinyars no ha tingut les mateixes felices conseqüències arreu del Rosselló; si en alguns indrets es justifica, en d'altres ha capgirat, no sense efectes incòmodes, un equilibri cultural secular.

Arthur Young va quedar sorprès per la “increïble fertilitat” que presentaven, al mig del Rosselló “sec i estèril”, les valls irrigades.³² Les terres no regades, les terres “aspres”, càlides, seques, pobres, només subministraven, a principis del segle XIX, una collita de blat cada dos anys, amb un rendiment de 12 hl per hectàrea.³³ El 1825, se sembla farratge d'hivern a gairebé tots els rostolls. Els sòls aspres, que quasi no havien reposat, van seguir produint una mica de cereals i a dependre, per als farratges, de les regions regades veïnes.³⁴ Aquests *regadius* formaven veritables *huertas* en el sentit precís del mot,³⁵ ja que, sempre conreades,

28. El primer pou artesià es va cavar el 1829, a Toluges; el 1854 s'avaluava en 34.000 m³ d'aigua obtinguda per dia (L. COMPANYY, *Rapport sur les puits artésiens des Pyrénées-Orientales*, a *Bull. Soc. agr. et litt. Pyrénées-Orientales*, IX, 1854, p. 497-501). Quan l'epidèmia de la fil·loxera, es van plantar nous farratges que substituïen les vinyes.

29. L'informe agrícola de 1866 (*Enquête agricole, 21e circonscription*, París, 1872) constata que les irrigacions, en progrés a les comarques muntanyoses (Prada i Ceret) afecten a la de Perpinyà. Al segle XIX es van construir pocs canals al Rosselló. La causa no és solament per la poca reserva d'aigua d'alguns canals, sinó també per l'encariment de les despeses de construcció sobretot de les expropiacions. Una companyia que, entre 1878 i 1882, havia volgut donar aigua de la Salanca a un dipòsit de l'Aglí, no va poder trobar cap associat per culpa de les fortes taxes que demanava. El canal de l'Albera, l'únic important construït al segle XIX, funciona bastant malament.

30. Per tal de completar el quadre d'esforços fets per l'home per arranjar el Rosselló, caldria estudiar la lluita contra l'aigua, l'assecamament dels estanyes dels Aspres, provat o conduït a bon fi els llegums i les hortalisses litorals dels estanyes dels Aspres: l'obra començada a l'edat mitjana, es reprèn al segle XIX i que encara és un signe comú al Rosselló i a les altres planes mediterrànies. Veure A. BRUTAILS, op. cit., p. 1-5.

31. M. SORRE, “La plaine du Bas Languedoc” (*Annales de Géographie*, XVI, 1907, p. 414 i seg.).

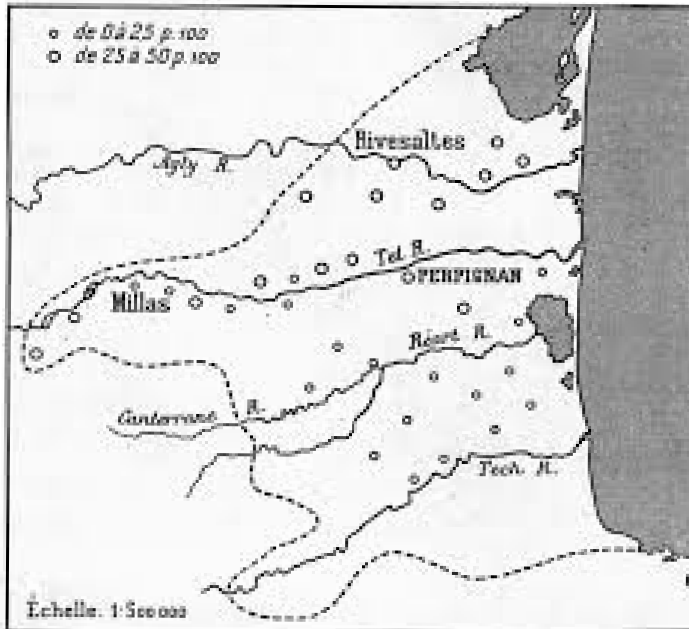
32. A. YOUNG, *Voyage en France*, trad. LESAGE, París, 1860, II, p. 14.

33. F. JALABERT, *Géographie du département des Pyrénées-Orientales*, Perpinyà-París, 1819, p. 87; – L. DURAND, “Note sur les jachères” (*Bull. Soc. agr. et litt. Pyrénées-Orientales*, XV, 1867, p. 258).

34. L. DURAND, art. citat, p. 260; – J. LABAU, “Étude sur les assolements dans les Pyrénées-Orientales” (*Bull. Soc. agr. et litt. Pyrénées-Orientales*, XXVI, 1884, p. 177 i seg.).

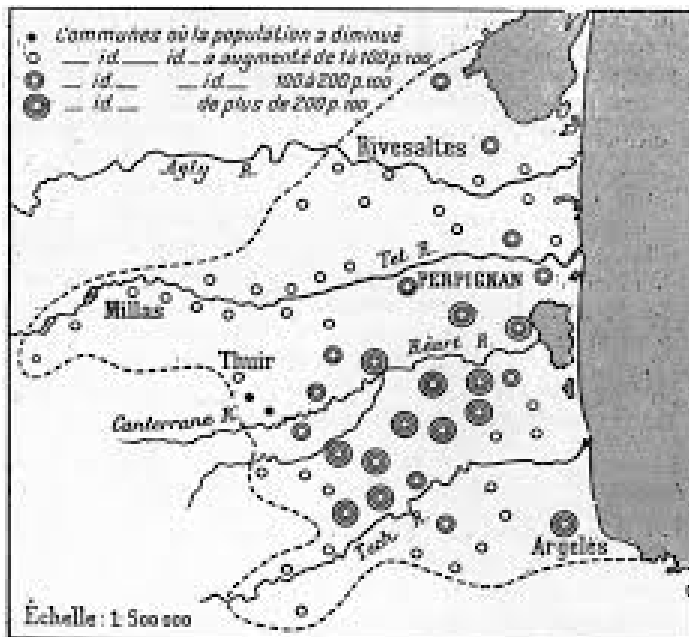
35. Jean BRUHNES, op. cit., p. 56.

Figura 2. Proporció de la superfície conreada de vinyes en relació a la superfície total conreada, l'any 1775, a la plana del Rosselló. S'han pres com a unitats els municipis actuals.

Atenció: a les figures 2, 3, 4 i 5 la línia puntejada indica el límit de la plana

Figura 3. Proporció per municipis de la superfície vinícola conreada en relació a la superfície conreada total, el 1903, a la plana del Rosselló

aportaven, en dos anys quatre collites, i fins i tot cinc en algunes ocasions. El novembre se sembrava el blat, el qual se segava el juny; tot seguit se substituïa per les mongetes i per melca; les mongetes es collien a finals d'agost; hi restava en peu el mill, i entre les seves tiges s'hi plantaven els farratges; el bestiar hi pasturava de novembre a gener, mentre que el mill s'havia segat a l'octubre. Al gener les terres estaven a punt per rebre les patates, les mongetes o el cànem, que es collien a finals d'agost. I el cicle tornava a començar al novembre.³⁶

Una investigació de 1775 permet una apreciació aproximada de la importància dels diversos conreus a l'època (fig. 2).³⁷ A les parròquies on la documentació s'ha conservat, les terres irrigables del Rosselló ocupen 7.066 ha, sobretot al llarg de les valls, especialment la de la Tet i a les planes litorals. Les terres aspres s'estenen sobre 13.163 ha, sense comptar-hi 1.235 ha destinades a oliveres, amb rendiments considerats com a incerts,³⁸ incapaços de compensar la insuficiència dels recursos agrícoles; aquestes terres aspres es troben una mica per tot arreu, però especialment a la baixa Salanca i a la comarca a la que donen nom. Juntament amb els prats (1.385 ha), els boscos i pastures (1.148 ha), etc., cal destacar que la vinya ocupa 7.885 ha.³⁹

Els esforços de l'autoritat per frenar l'extensió dels vinyars en detriment de les àrees conreades, la doble línia de duanes que cenyeix el Rosselló, la dificultat de les comunicacions, tot s'oposava al desenvolupament de la vinya.⁴⁰ Limitada, al segle XVII, "a terrenys de grava i pedres o en altituds que hom anomena aspres",⁴¹ el 1775 no es trobava gaire més afavorida. Enlloc ocupa la meitat de la superfície conreada; la seva proporció no supera la dels altres conreus i, en general, és inferior al 25%; a les planes litorals i als Aspres, és inferior al 5%, sovint gairebé nul.

Al principi, la superfície conreada de vinya augmenta lentament. Semblava arriscat disminuir la superfície destinada als cereals; l'ingrés del vi era mediocre i aleatori, de resultes de la dificultat i de la carestia dels transports; el 1820 les vinyes al Rosselló només es feien pràcticament en terrenys no aptes per a

36. L. COMPANYO, *Histoire naturelle du département des Pyrénées-Orientales*, Perpinyà, 1861-1864, I, p. 10.

37. J. GUIBAUD, "Enquête économique sur le Roussillon, en 1775" (prefaci de Ph. TORREILLES) (*Bull. Soc. agr. sc. et litt. Pyrénées-Orientales*, XLIII, 1902, p. 291-337). – Els informes d'algunes parròquies no s'han trobat. Però segons el que sabem de la distribució dels conreus, aquestes llacunes no impedirien les indicacions de proporcions, que ofereixen les nostres xifres.

38. E. DESPLANQUE, "L'intendance du Roussillon. Mémoire de M. Pierre Poeydavant" (*Bull. Soc. agr., sc. et litt. Pyrénées-Orientales*, XI, 1899, p. 327). – Els productes de l'olivera són "eventuals", diu F. JALABERT (op. cit., p. 95), i indica que, de vegades, passen cinc o sis anys seguits sense una collita.

39. Segons G. CAZES, "Note complémentaire sur l'état de l'agriculture dans les Pyrénées-Orientales el 1889" (*Bull. Soc. agr., sc. et litt. Pyrénées-Orientales*, XXX, 1889, p. 452-476). Les comarques que formen aquest departament comprenien, el 1789, 3.000 hectàrees de vinya. No s'indica cap font. – A. BRUTAILS ("Notes sur l'économie rurale du Roussillon à la fin de l'ancien régime", a *Bull. Soc. agr., sc. et litt. Pyrénées-Orientales*, XXX, 1889, p. 234 dona, segons els estats per a la imposició del desè, 11.660 ha de vinya a les vegueries de Rosselló i Vallespir, Conflent i Capcir.

40. A. BRUTAILS, "Notes sur l'économie rurale du Roussillon..." (*Bull. Soc. agr., sc. et litt. Pyrénées-Orientales*, XXX, 1889, p. 267 i seg.).

41. Segons VAUBAN, en Ph. TORREILLES, "L'oeuvre de Vauban en Roussillon" (*Bull. Soc. agr., sc. et litt. Pyrénées-Orientales*, XLII, 1901, p. 181-294).

cap altre conreu;⁴² el 1840 la seva superfície en el departament dels Pirineus Orientals era de 25.000 ha,⁴³ una bona part de la qual correspon a la comarca de la Fenolleda. A partir de 1847 l'oïdi va minvar la producció vinícola de França, la qual va baixar fins als 10 milions d'hectolitres el 1854.⁴⁴ El preu del vi s'incrementa; el Llenguadoc, incitat per aquest augment de preus va desenvolupar els conreus de vinyes. Al mateix temps els ferrocarrils obrien mercats llunyans al conreu meridional.⁴⁵ El 1857, la línia de Narbona a Perpinyà es va posar en funcionament. El Rosselló imita el Llenguadoc, que s'enriquia atorgant a la vinya les millors terres.⁴⁶ Algunes ments lúcides van protestar: era perillós substituir el blat per la vinya en terrenys de primera qualitat; així s'obtenia una producció abundant, però contràriament a les tradicions locals, se cercava l'increment de la quantitat en detriment de la qualitat.⁴⁷ Malgrat aquestes prevencions, els vinyars, en el departament dels Pirineus Orientals, s'estenien, el 1870, sobre 60.000 hectàrees i, escampades arreu, constituïen el principal cultiu de la plana.⁴⁸ El vi es considerava l'únic producte avantatjós per al propietari: les fortunes enormes obtingudes a l'Aude i a l'Erau, que havien precedit el Rosselló, feien de la vinya el conreu recomanat pels agrònoms, els quals aconsellaven ocupar 100.000 ha al departament dels Pirineus Orientals i fonamentaven en el seu èxit la futura opulència del Rosselló.⁴⁹ L'epidèmia de la fil·loxera, apareguda al 1863, va beneficiar el país, que aprofità la caiguda de les altres regions productores. Els deu anys que van precedir la invasió de la malaltia al Rosselló han restat llegendaris pels beneficis que va reportar la vinya, avaluada, el 1879, en 80.000 ha. Un cop atacat per la fil·loxera el 1878, el Rosselló es va preocupar menys de lluitar contra la malaltia que en replantar les vinyes amb ceps americans: des de 1887, se li atribuïen 30.000 ha, sobre un total de 46.000 de vinyes. La viticultura reprenia la seva importància d'antany; gaudia del mateix favor; és gràcies a ella, es deia, que "el propietari té capacitat de comptar amb uns ingressos". El 1901 havia recuperat el terreny perdut per la crisi de la fil·loxera. Tanmateix, ja ningú somiava a plantar-ne més; fins i tot alguns n'arrancaven.⁵⁰

42. F. JALABERT, op. cit., p. 95.

43. MINISTÈRE DE L'AGRICULTURE, *Statistique agricole de la France*, Paris, 1840.

44. St. Bédos, "Rapport sur la maladie de la vigne" (*Bull. Soc. agr., sc. et litt. Pyrénées-Orientales*, XI, 1858, p. 607).

45. Dr. COT, *La situation vinicole, Campagne 1900-1901*, Paris, 1901.

46. Discurs del president de la Societat agrícola, científica i literària dels Pirineus Orientals (*Bull. Soc. agr., sc. et litt. Pyrénées-Orientales*, X, 1856, p. 290).

47. Abbé DELHOSTE, *Notice sur le blé* (*ibid.*, XI, 1858, p. 474).

48. Discurs del Sr. Auguste LOUBBES, president de la Societat agrícola, científica i literària dels Pirineus Orientals (*ibid.*, p. 458).

49. "Enquête sur l'agriculture. Mémoire de M. S. MORER" (*Bull. Soc. agr., sc. et litt. Pyrénées-Orientales*, XIX, 1872, p. 258-286); - J. LABAU, "Culture de la vigne" (*ibid.*, XVIII, 1870, p. 40).

50. Veure al *Bull. Soc. agr., sc. litt. Pyrénées-Orientales*, els informes anuals sobre el conreu de la vinya, especialment al 1889, 1894, 1899, 1900, 1902.

El 1903, la vinya ocupava a tot el Rosselló més de la meitat de la superfície conreada (fig. 3); per tant, havia incrementat força el lloc que tenia el 1775;⁵¹ només havia disminuït a alguns municipis, com Illa, on les vinyes ocupaven en part els primers vessants de les muntanyes, on avui les seves terrasses, envaïdes pels garrigars, són un testimoni de la seva antiga extensió. Si els costers rocosos han estat abandonats, no ha estat així a la vall de la Tet, on prosperaven els cereals i els pasturatges, i on més de la meitat s'ha lliurat a la vinya, que encara cobreix les vuit desenes parts de la Salanca i s'enfila pels pendents dels Aspres. No és sorprenent que, als Aspres, els cereals s'hagin substituït per un conreu més apropiat a les condicions de l'economia rural; però és sorprenent que la Salanca, abans considerada com el "graner" del Rosselló, avui sigui vista com el "celler"; sobretot és lamentable que, a la vall de la Tet, gran part de les terres irrigables, en altres temps destinades als cereals i als llegums, avui siguin ocupades per la vinya.

L'extensió de la vinya,⁵² el seu extraordinari desenvolupament a les planes litorals, la substitució del cep indígena pel peu americà, han tingut per al Rosselló conseqüències econòmiques deplorables. La viticultura, després de la crisi de l'oïdi i sobretot després de la de la fil·loxera, ha cercat els millors rendiments i a vegades la quantitat ha anat en detriment de la qualitat;⁵³ ha estat gravada per impostos més forts que en el passat;⁵⁴ al capdavant, no solament ha recuperat a França la seva importància anterior, sinó que s'ha expandit per tots els països mediterranis, abans tributaris nostres;⁵⁵ el Rosselló ha topat amb mercats insuficients per als seus vins, que, en gran part, no es distingeixen dels de les planes litorals veïnes.⁵⁶ El 1900 va esclatar una crisi, amb una collita –d'inferior qualitat al Rosselló– que assolí la màxima quantitat a tot França; després d'una breu interrupció, es recupera davant l'obstrucció del mercat; sens dubte gravada pel frau, i no gens menys per causes econòmiques generals que amenacen d'eternitzar-se.⁵⁷

51. Segons els informes cantonals i municipals per l'estadística agrícola de 1903, consultats a la Prefectura dels Pirineus Orientals.

52. Veure, per aquesta extensió de la vinya, el full XXXV-48 (*Perpignan*) del nou mapa de França a 1:50.000.

53. L'enquesta agrícola de 1866 indicava per al Rosselló un rendiment mitjà de 14 hl per hectàrea, i un màxim de 30 hl. A la *Réponse au questionnaire de la Commission viticole de la Chambre des Députés*, el 1902, el rendiment mitjà es va fixar en 35 hl, i el màxim en 120 hl (*Bull. Soc. agr., sc. litt. Pyrénées-Orientales*, XLIII, 1902, p. 81). I encara aquestes darreres xifres són més aviat inferiors en la realitat. Quant al grau d'alcohol, els productes de l'antiga viticultura es mantien en general per sobre dels 12° arribant als 17°. (BOUIS, "Alcoolité de plusieurs vins du département des Pyrénées-Orientales", a *Bull. Soc. agr., sc. litt. Pyrénées-Orientales*, IV, 1839, p. 115-125).

54. L'enquesta agrícola de 1866 avalua les despeses del conreu d'una hectàrea en 174 fr.; això era, el 1894, de 649,50 fr., segons G. CAZES, "L'exploitation viticole en Roussillon" (*Bull. Soc. agr., sc. et litt. Pyrénées-Orientales*, XXXV, 1894, p. 113). La vinya americana exigeix abundants adobs i desbrossades freqüents; s'ha de defensar en contra de nombroses malalties, algunes de les quals, per exemple el mildiu, no es coneixien abans.

55. A. POURIAU, *La crise de la viticulture française*, París, 1901, p. 50 i seg.

56. Les varietats rosselloneses velles eren les garnatxes i les carinyenes, de pigmentació intensa, fortament alcoholiques, robustes i de bona conservació. Solament els productes dels Aspres recorden avui les seves qualitats; els de les valls s'acosten molt als vins comuns del Midi; els de les planes costaneres són idèntics als del Baix Llenguadoc. – Veure: A. Müntz, *Les vignes, recherches expérimentales sur leur culture et leur exploitation*, Nancy, 1895, p. 111-113.

57. Per seguir la història de la crisi de vitícola, consultar, als Archives de la Chambre de Commerce de Perpinyà,

Però la situació no és igual de dolorosa per a tot el Rosselló: a les planes litorals, els propietaris, gràcies a l'alt rendiment, poden donar sortida als seus productes amb un benefici moderat, això sí, venent-los a uns preus que els vinyaters dels costers dels Aspres o de la vall de l'Aglí qualifiquen, amb raó, de preus miserables. Precisament, el Rosselló no experimenta ni misèria ni molèstia allà on hi havia terres irrigables i on els propietaris, en lloc de malversar l'aigua destinant-la a les vinyes, han conservat i desenvolupat conreus la riquesa i la varietat dels quals són la reputació de les hortes mediterrànies.⁵⁸

Els cereals i els farratges no han desaparegut completament; només han estat exclosos dels Aspres, on en altres temps era l'únic i mediocre recurs i on la vinya ha pogut adaptar-se a les exigències del sòl i del clima. Al sud de la Tet, els prats naturals no han deixat d'ocupar una part de les planes litorals i, d'ençà la crisi vitícola, tornen a guanyar terreny. Però és sobretot a la regió regada, amunt de Perpinyà, pels canals procedents de la Tet, que el sòl, al costat de la vinya, en porta encara d'altres, amb uns ingressos a hores d'ara menys aleatoris; els prats, extraordinàriament fecunds, els camps, on múltiples conreus se succeeixen seguint el mateix cicle i amb la mateixa prosperitat que a principis del segle XIX, tot interrompent la continuïtat dels vinyars; la vall mostra un aspecte agrícola, cada cop més semblant, a mesura que es remunta, al que ofereixen les conques del Conflent. Tanmateix el Conflent li enveja els seus horts; formen a Illa i a Perpinyà un cinturó verd i fresc, i, entre aquestes dues viles, suposen la riquesa d'aquesta zona del Riberal, que s'eixampla seguint la riba esquerra de la Tet fins a prop de Bompàs. Al curs inferior del Tec, Elna apareix com un altre centre hortícola; es beneficia de la seva excel·lent xarxa d'irrigació, del seu clima, encara més càlid que el de Perpinyà, del seu sòl, antic fons d'aiguamolls particularment fèrtil; i els pobles que, al sud del Tec, es beneficien de les aigües que baixen de l'Albera, han imitat l'exemple de l'antiga capital rossellonesa. Roman com a punt de trobada de l'Albera i dels Aspres. Salvant-se de la sequera estival per la irrigació, l'horticultura, gràcies al potent sol, obté una abundància de productes variats i naturalment precoços. Els horts, damunt de fèrtils terrenys, busquen el llim fluvial; per la mateixa raó, en trobar-se normalment més baixos, es defensen de la tramuntana; quan falta aquest abric natural, tanques de xiprers o de llorers, estacades per canyissos del riu veí, protegeixen contra el vent sec i destructor, els llegums i les collites primerenques, com ara les famoses carxofes de Perpinyà, els espàrrecs, riquesa del Riberal, que reben la suau escalfor dels raigs de sol tamisats pel clar fullatge dels presseguers.⁵⁹

La manca de bones vies de comunicació havia obstaculitzat durant temps els progressos de l'horticultura. Va ser carregant a l'esquena de l'home o dels

un registre on una comissió especial designa i comenta, d'ençà de 1899, les variacions mensuals del curs dels vins.

58. P. VIDAL DE LA BLACHE, "Des rapports entre les populations et le climat sur les bords européens del Méditerranée" (*Revue de Géographie*, XIX, 1886. p. 415 i seg.).

59. Sobre els conreus hortícoles, especialment els de la carxofa a Perpinyà, veure: ARDOUIN-DUMAZET, *Voyage en France, 37e série, Le golf du Lion*, París, 1904, p. 274 i seg.

animals de la gent d'Illa i d'Elna com anaven a vendre una part dels seus productes als pobles del Conflent i del Llenguadoc, als de la costa i dels Aspres. Els carros transportaven la resta a Perpinyà i als departaments veïns.⁶⁰ El ferrocarril va arribar primer a Perpinyà, on conseqüentment es va desenvolupar el conreu hortícola. Després a Elna on, tot seguit, es van establir els horticultors perpinyanesos. Avui, Illa, Elna i Perpinyà són els tres grans centres d'expedicions, independents l'un de l'altre, dels quals els dos darrers són els més importants. Anualment surten del Rosselló unes 7.000 t entre els productes primerencs i la fruita.⁶¹

Les regions hortícoles, havent mantingut la seva prosperitat malgrat la crisi vitícola, han estat un exemple d'allò que es vol imitar. D'ençà aquests darrers anys, gairebé no hi ha explotacions que no reservin un lloc a l'horticultura. Alguns viticultors arranquen la vinya; altres solen intercalar entre les soques els llegums d'arrel curta, més sovint arbres fruiters, especialment presseguers. Es tracta d'un veritable furor pel que fa a la plantació hortícola, anàloga a la que en temps passats va fer que els vinyars s'estenguessin extraordinàriament. S'especula sobre una crisi dels conreus hortícoles, sens dubte a causa d'una abundància dels productes que no s'ha fet sense afectar els preus,⁶² però també a causa d'altres raons: la llunyania en què el Rosselló es troba dels centres de consum, la manca d'iniciativa dels horticultors i dels comerciants, els uns tosudament fidels als mètodes antics i els altres als mercats tradicionals.⁶³ S'han fet seriosos esforços per demostrar la necessitat de fer conèixer els llegums i les fruites del Rosselló a nous països, de transportar-los amb vagons frigorífics, d'utilitzar adobs químics i d'accelerar artificialment el procés de maduració d'alguns productes. El perill de la superproducció sembla, després de tot, menys temible des del moment en què s'ha establert a Illa una gran fàbrica on dels excedents es fan conserves o transformen en melmelades i confitures.

IV. La distribució de la població

L'evolució que ha sofert l'economia rural al Rosselló el segle XIX, les transformacions resultants de l'arribada del ferrocarril i el desenvolupament d'alguns conreus no han deixat d'influir sobre la densitat i la distribució de la població.

60. A. SIAU, "Rapport sur l'industrie maraichère des Pyrénées-Orientales" (*Bull. Soc. agr., sc et litt. Pyrénées-Orientales*, X, 1856, p. 198-222).

61. TINÉ, "Rapport sur le concurs d'horticulture" (*Bull. Soc. agr., sc. et litt. Pyrénées-Orientales*, XLVIII, 1907, p. 127-129).

62. Es tracta d'expedicions fetes per les estacions de tren; van ser, el 1888, de 4.500 t. – Veure les llistes publicades anualment, des de 1889, per G. CAZES, en el *Bull. Soc. agr., sc. et litt. Pyrénées-Orientales*.

63. Veure els *Rapports* [anuals] *sur la situation agricole et industrielle du département des Pyrénées-Orientales* en els *Comptes rendus des travaux de la Chambre de Commerce de Perpignan*, des de 1902. El nostre mapa de densitat (fig. 5) és sobre els cens de 1901, ja que és anterior a la crisi vitícola. El de 1906 enregistra un lleuger descens en el conjunt, tret de Perpinyà, on l'enderrocament de les muralles va atreure un determinat número d'obers.

El tret més cridaner és l'elevada densitat.⁶⁴ No es tracta de la proximitat de viles superpoblades i de campanyes desertes: els habitants es concentren en grans pobles; molts pobles tenen més de 1.000 ànimes, només alguns no arriben als 500; els més importants, com Ribesaltes, que gairebé arriba als 6.000, poden ser considerats com a aglomeracions rurals;⁶⁵ excepte rares i insignificants excepcions, tota la població es concentra a la capital, com també succeeix al Baix Lenguadoc.

La forta densitat no té la mateixa antiguitat arreu. Del 1831 al 1901 (fig. 4 i 5), la població s'ha doblat i fins i tot triplicat als Aspres; no hi ha dubte que aquest augment està relacionat amb l'extensió de la vinya. En una regió molt de temps pobre i sotmesa al guaret, aquest conreu l'havia transformat en una comarca pròspera, on avui escassegen els indrets erms i on es necessiten molts braços per als treballs agrícoles durant tot l'any. A l'oest dels Aspres, on el sòl i el clima són menys propicis per a la viticultura, el creixement de la població és menys sensible i acaba per deixar pas a la disminució. La vall de la Tet contrasta amb els Aspres; la vall no és gaire més poblada que l'any 1831, i tanmateix ho és més que les parts més denses del Rosselló; ha estat des de començaments del segle XIX, prou pròsper, gràcies a la irrigació, i força treballat activament per tal d'alimentar la nombrosa població que li forneix una nombrosa mà d'obra. El 1831, els habitants es concentraven en autèntics oasis, a les terres irrigables prop d'Elna, de Ribesaltes i, sobretot, al llarg de la Tet, als pobles que s'esgranen seguint el riu, el qual aporta la prosperitat i ha donat, a la contrada on s'agrupen, l'escaient nom de Riberal. Avui, el Rosselló, en el seu conjunt, forma una regió molt poblada, en oposició als països que l'envolta.

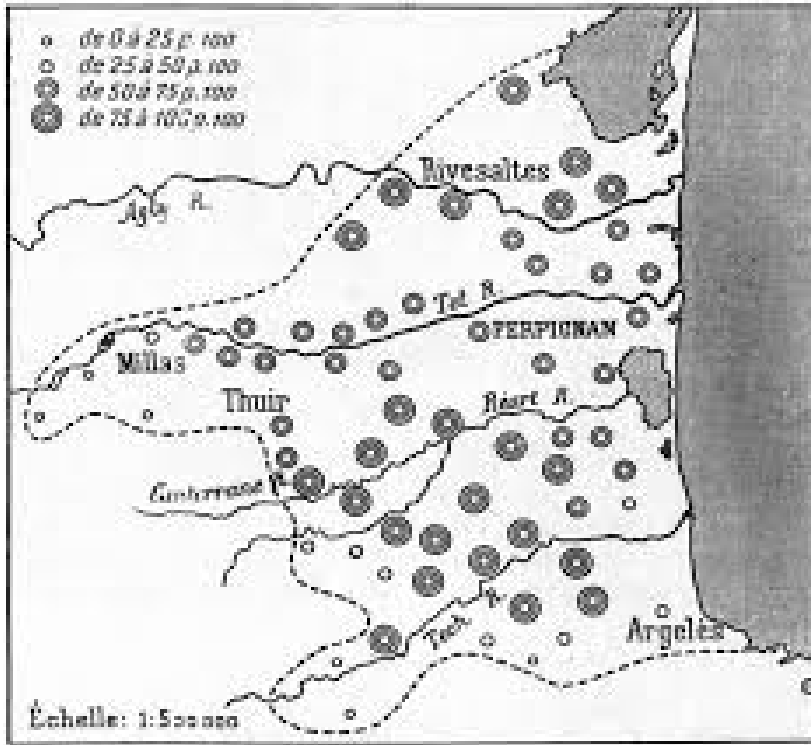
L'augment de la població es deu, en part, a l'arribada d'immigrants. Molts dels muntanyesos dels Pirineus orientals han arribat, fins els darrers anys, a instal·lar-se a les terres baixes atrets per unes millors condicions de vida. Els espanyols, que sobrepassen els 10.000 habitants als Pirineus Orientals, s'han establert quasi tots al Rosselló. En canvi, el rossellonès no s'exilia pas, o com a mínim no ho fa per gust: el moviment d'emigració vers la República Argentina, provocada per les agències entre 1888 i 1892, era artificial i aviat es va aturar. D'altra banda, els Pirineus Orientals es compta entre els departaments on proporcionalment hi ha menys emigrants cap a l'interior de França. No es pot afirmar amb precisió quines han estat les conseqüències de la crisi econòmica sobre el moviment de la població.

Hi ha moments que els habitants del Rosselló es veuen obligats a recórrer a la mà d'obra estrangera. El segle XVIII, els cantons irrigats, especialment la vall de la Tet, veien arribar, en el moment de la batuda del blat i de la sega, gents del Conflent, del comtat de Foix, del Donesà, del cantó de Sornia; la verema

64. El nostre mapa de densitat (fig. 5) és sobre els cens de 1901, ja que és anterior a la crisi vitícola. El de 1906 enregistra un lleuger descens en el conjunt, tret de Perpinyà, on l'enderrocament de les muralles va atreure un determinat número d'obers.

65. És a la xifra de 6.000 que hem reduït la població de Perpinyà, per calcular la densitat (fig. 5).

Figura 4. Augment de la població, per municipis, entre 1831 i 1901, a la plana del Rosselló

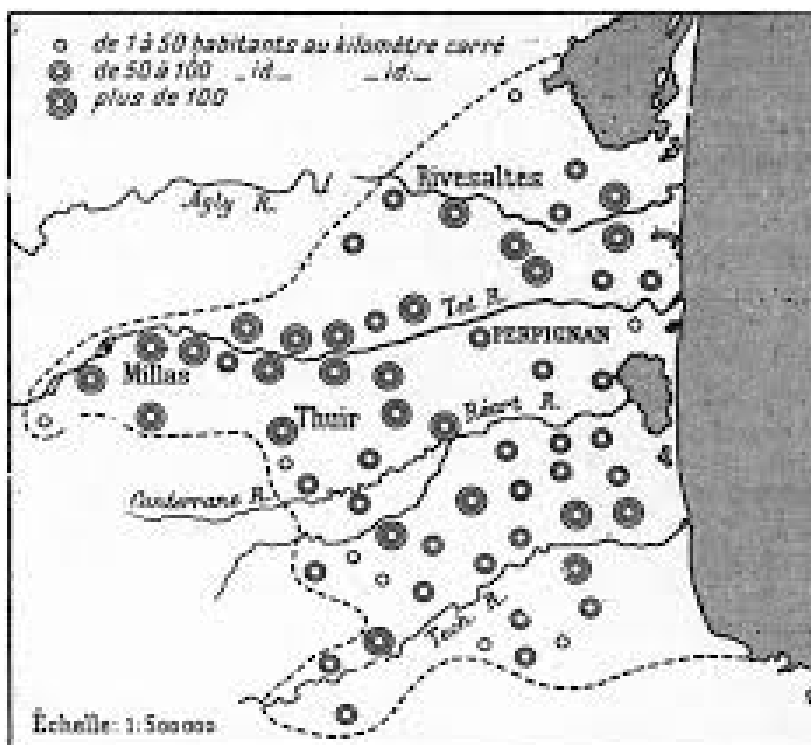

atreia els espanyols, que passaven pel Pertús i Prats de Molló. Avui les veremes només provoquen una immigració temporal, del Conflent, de la Cerdanya, del Capcir i del Vallespir: els muntanyencs quan han acabat els treballs estivals i esperen que la patata maduri per començar els de tardor, van a guanyar un petit peculi amb els de les vinyes. Quant als espanyols, el mes de setembre envaeixen literalment el Rosselló arribant amb el tren de Barcelona-Perpinyà.

Les indicacions que precedeixen sobre la població del Rosselló esdevenen la millor conclusió a l'estudi d'aquest país, on hem intentat de mostrar com hi han col·laborat l'home i la natura. Durant molt de temps, les úniques parts riques i poblades han estat les que la irrigació assegurava l'aigua de les terres de per si fèrtils en benefici propi; d'altra banda, el Rosselló, àrid i pedregós, tenia produccions mediocres que alimentaven un petit nombre d'habitants. El segle XIX, el canvi de les condicions polítiques i la implantació del ferrocarril ha permès al Rosselló de prendre una part més activa en la vida econòmica de França a la vegada que desenvolupava un conreu meravellosament adaptat al clima i al sòl. Així havia arribat a una prosperitat que permetia afirmar que mai la comarca havia presentat "un desenvolupament igual de la fortuna pú-

blica i del benestar”.⁶⁶ Avui el benestar només és un record per al Rosselló, que pateix l’efecte d’haver comptat només amb els ingressos d’un monoconreu i que, per conèixer novament els temps d’abundància, ha d’adaptar-se millor a les exigències de la producció i del comerç modern i aprofitar millor, allà on es pugui fer, els dons que la natura ha prodigat a les planes mediterrànies.

Figura 5. Densitat quilomètrica de la població, per municipis, segons els cens de 1901, a la plana del Rosselló

66. A. BRUTAILS, “Notes sur l’économie rurale du Roussillon...” (*Bull. Soc. agr., sc. et litt. Pyrénées-Orientales*, XXX, 1889, p. 229).